

VÄSTRA TUNHEMS HEMBYGDSFÖRENING
50 ÅR MED ATT LÄRA KÄNNA ÅRHUNDRADEN OCH ÅRTUSENDEN

Artikel från sidorna 3-8 i jubileumsskriften

VÄSTRA TUNHEMS
HEMBYGDSFÖRENING
1936-1986
50 ÅR

VÄSTRA TUNHEMS HEMBYGDSFÖRENING

50 ÅR MED ATT LÄRA KÄNNA ÅRHUNDRANDEN OCH ÅRTUSENDEN

Den 5 september 1936 var ett offentligt möte anordnat vid domarringen och vid bautastenarna vid Prästgården. Härvid hölls föredrag av intendenten vid Västergötlands fornminnesmuseum i Skara, Sanfrid Welin. Tankar framfördes om att bilda en hembygds- eller fornminnesförening. En interimsstyrelse tillsattes bestående av Adolf Kloo, Erik Wiking, Karl Jonson, Sven Emil Svensson, Erik Mellgren, Karl-Gustaf Olsson och Harald Frisling.

Den 10 december 1936 kallades de personer som antecknat sig vilja bli medlemmar till ett möte i Tunhems Prästgård. Där föredrogs de förslag till stadgar som interimsstyrelsen utarbetat och dessa antogs enhälligt. Därmed anses Västra Tunhems Hembygdsförening vara bildad. Initiativet till föreningens bildande kom från prosten Adolf Kloo, som redan under många år bedrivit hembygdsforskning i bygden. Prostens intresse för Tunhemsbygden och dess innevånare tog sig många uttryck. Bildandet av Västra Tunhems Hembygdsförening var ett. För detta minns vi honom med stor tacksamhet.

Interimsstyrelsen hade vid utarbetandet av stadgarna diskuterat föreningens namn och därvid enats om att kalla föreningen Västra Tunhems Hembygdsförening. Ett annat förslag som varit på tal var Västra Tunhems Fornminnesförening, men då man inte ville att föreningens verksamhetsområde bara skulle begränsas till socknens historia förföll detta. I paragraf 1 i föreningens stadgar står det att föreningen har till syfte att verka

En av de många röjningsarbeten på gravfältet utanför den framväxande hembygdsgården inledde föreningens verksamhet. Bilden är från 1950-talet.

Prosten Adolf Kloo, initiativtagare av Västra Tunhems hembygdsförening samt dess ordförande åren 1936—1949. — Foto Erling Svensson.

för kännedom om Västra Tunhems socknen med omnejd i arkeologiskt, historiskt och etnografiskt hänseende samt i övrigt arbeta för hembygdsvård och naturskydd.

Till ledamöter i den första föreningen valdes ordf Adolf Kloo, v ordf Erik Wiking, sekr Viktor Pettersson, kassör Karl Jonsson samt J Albert Björkman, Sven Emil Svensson och Elin Johansson.

Medlemsantalet var första året 34 st och medlemsavgiften 2 kronor.

Vid första mötet, redan samma dag som föreningen bildats, beslutades att styrelsen skulle sammanträffa med delegerade från folkskolestyrelsen för att diskutera Södra skolans lämplighet som museilokal. Vidare ger man i uppdrag åt Adolf Kloo och J Albert Björkman att för högst 100 kr förvärva boningshuset Jungfrulyckan vid Bryggum.

I styrelsens berättelse för det första verksamhetsåret meddelas att skolstyrelsen lovat upplåta Södra skolan som museilokal. Därmed får föreningen en hemvist som säkert betytt mycket för dess fortsatta verksamhet.

Under 1937 fattas beslut att inköpa Jungfrulyckestugan för ett pris av 200 kronor av Lisa och Johan Blomqvist,

Bryggums säteri. Paret Blomqvist efterskänker sedan likviden, vilket med tacksamhet noteras i årsberättelsen för 1941. Från Carl Andersson, Koppegården får föreningen som gåva mottaga en gammal skiftesladugård från 1700-talet. Ladugården kom från Malöga Nolegård. Den plockades ner och fördes till Hembygdsgården för att där uppföras, men detta blev tyvärr aldrig gjort då större delen av virket brandskadades vid en gräsbrand våren 1941.

Föreningens verksamhet var under de första åren, enligt egen utsago i årsberättelsen för 1938 blygsam, men som en förklaring till detta anges att föreningens ordförande Adolf Kloo tillsammans med flera andra medlemmar livligt engagerat sig i kyrkans restaurering och de utgrävningar som gjordes i samband med denna. Även detta ett hembygdsarbete, nog så betydelsefullt, kan man tycka.

Under våren 1940 monterar snickaren Hilmer Sandblom ner Jungfrulyckestugan och den återuppförs sedan på tomtens vid Södra skolan. Kostnaden för detta arbete jämte erforderligt material blir 2.342 kronor. Stora frivilliga arbetsinsatser gjorde det möjligt att hålla kostnaden nere. Under närmast följande år inredes och möbleras stugan. Över 100-talet föremål såsom möbler, verktyg och husgeråd skänkts till föreningen.

Ett mycket viktigt initiativ tar man 1940 då man börjar arbeta med en hembygdsfilm. Från kyrko- och kommunalfullmäktige hade man erhållit 500 kronor och från disponenten vid Wargöns bruk,

Kafferast vid blivande hembygdsgården 1940. Sigrid Frisling och Elin Johansson serverar arbetslaget som transporterar virket från Jungfrulyckan. I arbetslaget ses Hugo Levin med söner Erik och Sven. Gustaf Johansson, Axel Johansson och Orvar Svensson samt Karl-Gustav Karlsson.

de Verdier, 300 kronor. Med dessa pengars hjälp beslutar man sig för att med filmen skildra och dokumentera bygdens natur, arbetsliv och institutioner. Till att sköta filmningen utsågs Karl Jonson och till filmkommitte valdes lärarna Sven Johansson, Victor Pettersson och Karl Johan Höglund. De första åren skedde filmningen med en lånad kamera, egen kamera skaffade man sig 1944. Man förvånar sig över hur Karl Jonson med så enkla medel kunde uppnå ett så gott resultat. Det arbete som under följande år lades ner på filmningen är av mycket stort dokumentärt värde och otaliga är de som, både inom och utom socknen, har haft glädje av att se dessa filmer.

Förverkligandet av tankarna att av Södra skolan göra ett hembygdsmuseum dröjer och då man 1943 diskuterar skolans framtida användning finns ett par andra alternativ med. Ett förslag är att skolan skall användas till ett vandrarhem i STF:s regi ett annat förslag är att den skall bli bygdegård. Detta senare förslag finner ej gehör hos styrelsen, "som känner sig betänksam inför det faktum att så många bygdegårdar urartat till nöjesplatser som verkat förytligande på ungdomen". Platsens belägenhet på ecklesiastik mark anförs som ytterligare hinder. Frågan om skollokals användning kom att dryftas under flera år innan man kom till beslut. Under kriget är verksamheten av förklarliga skäl begränsad och 1944 är bostadsbristen så stor så att skollokalen uthyrs som bostad. När det så äntligen blir fred igen tar man sig med förnyade krafter an att förverkliga tankarna på ett hembygdsmuseum. Vid årsmötet 1946 beslutar man att förhandla med de kommunala myndigheterna om att få köpa husen på skoltomten. Detta resulterar i att föreningen utan kostnad erhåller dessa. Tomtmarken som tillhör Prästgårdens arrenderar föreningen av pastoratet. Husen kräver en hel del reparationer, men då medel saknas för detta får man nöja sig med att avhjälpa de värsta bristerna. Då såväl tomt som hus kräver tillsyn tillsätter man 1948 en vaktmästare. Han erhåller som löneförmån att bo i d lärarbostaden. Under åren 1948-49 repareras skolhuset och inreds till hembygdsmuseum.

Av den del av föreningens verksamhet som här beskrivits kan det tyckas att arbetet begränsats till Södra skolan och uppbyggandet av hembygdsgården där, men föreningen engagerar sig i andra frågor också. Ett exempel på detta ges i ett

protokoll från 1942 där följande kan läsas. "Sedan de av krigsmakten till upplag för eldfarliga oljor använda schakterna å Hunneberg vid Prästgården till stor del sammanrasat, torde de militära myndigheterna ha för avsikt att genom sprängning radera sagda schakter ytterligare". Vid årsmötet diskuterades frågan och man beslöt att göra en framställning om att om möjligt få schakterna bevarade och förklarade som kulturhistoriska minnesmärken. Denna framställan villfors och schakterna liksom ugnarna och slagghögarna och inte minst bebyggelsen utefter Floget vittnar idag om en 200-årig epok i bygdens historia.

Rosts stuga vid Storeklev är ett annat objekt som föreningen ägnat stort intresse. Från ett protokoll daterat 1950 berättas att man tillsammans med landsantikvarien besiktigat stugan. Den var då i dåligt skick med taket delvis nedrasat. Antikvarien ansåg dock att det var möjligt att reparera stugan till ursprungligt skick. I nästföljande årsberättelse kan läsas att man med frivillig arbetskraft lagt nytt tak på stugan. Materialet hade församlingen skänkt. Bertil Sandblom berättar i särskild artikel om familjen Rost och deras märkliga stuga.

Gravfälten vid Prästgården och Håstevadet liksom Torstenssonsmonumentet är andra objekt som föreningen ägnade stort intresse.

Prosten Kloos går 1949 i pension och eftersom han flyttar från bygden lämnar han ordförandeskapet i föreningen. Till

ny ordförande väljs folkskolläraren vid Forstena skola Karl Johan Höglund. Att prostens flyttar från bygden innebär inte att hans engagemang i föreningen upphör.

Under sommaren 1949 engageras föreningen i den stora Trollhätteutställningen "Bygden vid älven". Tunhems kommun hade anslagit hela 20.000 kronor till medverkan. Ett mycket förnämligt utställningsmaterial framställs som belyser socknens näringsliv och historia. Detta utställningsmaterial anförtros sedan föreningen och det ställs upp i det nyinredda hembygdsmuseet.

Vid Trollhätteutställningen framförs det första av prostens Kloos krönikerspel och därmed inleds en verksamhet som satte sin prägel på föreningen under många år framöver. Genom dessa spel levandegörs bygdens historia och bygdens folk får ikläda sig roller som Lenart Torstensson och Olof Silfverlood m fl namnkunniga fd Tunhemsbor. Dessa spel innebär mycket arbete för de medverkande, men prostens förmåga att både stimulera och ställa krav gav resultat och alla minns den här tiden med stor glädje. Bertha Ågren, som på annat ställe berättar om spelen, svarade för alla de tidstypiska dräkterna. Det innebar att hon fick tillbringa många nätter vid symaskinen inför en premiär. Hon hade också att skaffa fram tyg till alla dräkterna, ett besvärligt arbete som krävde både fantasi och energi då de medel som stod till förfogande var begränsade.

Kalkugn vid Hunneberg belägen mellan Prästgården och kyrkan. — Foto från år 1916.

I ett protokoll från 1950 diskuteras en gammal fråga nämligen frågan om en hembygdsdräkt. Redan tidigare undersökningar hade visat att det ej fanns beskriven någon särskild dräkt från Tunhemsbygden. Föreningen tillsätter nu en kommitté bestående av Sigrid Frisling, Anna Johansson och Miriam Danell med uppgift att i samråd med Bertha Ågren undersöka om det går att komponera en dräkt, kallad Tunhemsdräkten. Sigrid Frisling berättar på annat ställe i skriften om dräkten.

År 1956 kommer det till styrelsens kännedom att Tunhems gamla sockenmagasin, som i 100 år stått i Trollhättan, skall rivas för att bereda plats för ett nytt posthus. Man förstår att man här har en historiskt mycket intressant och bevarandevärd byggnad att ta vara på. Förhandlingar inleds med ägaren till byggnaden och dessa leder till att föreningen erhåller magasinet utan kostnad. Därmed var emellertid inte bekymren för föreningen ur världen. Stora kostnader var förenade med att montera ner magasinet och transportera det till Tunhem för att återuppföra det. Då föreningens ekonomi ej var sådan att man kunde klara det själv undersöktes olika vägar till att lösa problemet. Det visade sig då att den gamla magasinskassan fanns kvar, det vill säga den kassa som uppstått mellan åren 1758 och 1856, då sockenmagasinet var i bruk. Kassan hade bedrivit en viss låneverksamhet efter det magasinet flyttats till Trollhättan och ägarna till kassan hade fått en viss liten utdelning. Ägare till kas-

san var de som ägde i mantal satt jord inom Tunhems socken. Dessa kallades nu till ett sammanträde i Församlingshemmet den 25 mars 1957. Till ordförande i jordbruksstämman valdes Hugo Levin. Han hade att föredraga ett förslag som innebar att magasinskassan, som uppgick till ca 18.000 kr, ställdes till hembygdsföreningens förfogande för att bestrida kostnaderna vid flyttning och uppsättning av sockenmagasinet vid Hembygdsgården. Förslaget godkändes och föreningen kunde påbörja arbetet med flyttningen. Inom föreningen var meningarna delade om var magasinet skulle återuppföras. Några medlemmar menade att det borde återföras till den plats vid kyrkan där det ursprungligen stått, men majoriteten ville att den skulle uppföras vid Hembygdsgården för att där ingå i den samling hus som föreningen redan hade.

I ett protokoll från september 1958 kan läsas "att magasinet återuppförts vid Hembygdsgården och att då det tillika är 200 år sedan det uppfördes vid kyrkan, anses det lämpligt att förätta invigningen redan detta år även om en del arbeten återstår med inredningen". Den 19 oktober invigs magasinet under medverkan av landsantikvarie Hallbäck, prosten Kloof och kyrkokören.

Magasinet inreds sedan till hembygds-museum och de museiföremål som tidigare stått i fd skollokalen flyttas hit. Härmed öppnar sig möjligheten att inreda skolan till samlingslokal. Många förslag till detta presenteras och förkastas av skil-

da skäl. Skollokalen anses vara för liten och en tillbyggnad nödvändig. Många medlemmar motsätter sig detta och menar att föreningen borde bevara socknens äldsta skolhus i sitt ursprungliga skick. I december 1966 beslutas dock att en om- och tillbyggnad skall ske. Föreningen själv står som byggherre och snickaren Erik Johansson får i uppdrag att utföra arbetet. Till byggnadskommitté valdes C J Höglund, Ingvar Bengtsson och Bertil Sandblom. Den 12 november invigs lokalen och föreningen hälsar socknens folk välkomna att utnyttja den fina lokalen till föreningsmöten, familjefester m m. Föreningen får 1971 ny ordförande då C J Höglund överlämnar ordförandeklubbans till Ingvar Bengtsson, Larsgården. Den nya samlingslokalen, ett allmänt växande intresse för hembygdsrörelsen och Ingvar Bengtssons dynamiska person ger föreningen en ny start och nya medlemmar strömmar till. Den stora arbetsuppgiften under 70-talet blev renoveringen av Tunhemsfilmen. De filmer som togs under 40- och 50-talen hade farit så illa att de hotades att bli helt förstörda. Arbetet med att återställa filmerna visade sig bli mycket kostbart och mycken tid fick ägnas åt att få ihop pengar till detta. När filmerna så småningom blir färdiga beslutar man att, för att hedra Karl Jonson som lagt ner så mycket arbete på dessa filmer, spela in en film där han själv får berätta om filmernas tillblivelse.

Under 70-talet inleds en period där tyngdpunkten i hembyggsarbetet läggs på dokumentation. Det började med torpinventeringen som efter ett antal år går över i en inventering av socknens gårdar. En beskrivning av denna verksamhet ger Bertil Sandblom på annat ställe i skriften.

En annan dokumentation har sedan några år pågått där föreningens museiföremål har undersökts och registrerats. Liksom torp och gårdsinventeringen bedrivs denna dokumentation i studiecirkelform. Ofta har föremålen tagits in i samlingssalen där deltagarna efter att ha studerat föremålen fyllt i alla data om dem på ett formulär. Ett utbyte av kunskaper har skett mellan deltagarna och där egna kunskaper ej räckt till har dessa sökts i böcker eller hos fackfolk. Diskussionerna har varit givande och respekt och känsla för människorna som använt föremålen har växt inte minst gentemot tillverkarna. Inte sällan har någon gjort de övriga uppmärksamma på hur tillverkaren av ett bruksföremål försökt att med

*Föreningens föremålssamlingar dokumenteras här med studiecirkeln som arbetsform.
— Foto Göran Sjöstrand.*

funktionen förena en vacker form eller dekor.

En tredje dokumentationscirkel är sedan ett par år igång i Vargön. Målet är att samla material till Vargöns industrihistoria. Detta gör man på många sätt. Man samlar in gamla fotografier, man intervjuar minnesgoda människor och man läser dokument.

Vid dokumentation av det slag föreningen sysslar med finner man ofta att man är sent ute. Människor som skulle kunna berätta är döda, fotografier förkomna och miljöer förändrade. Nutidsdokumentation framstår därför som mycket angelägen.

En verksamhet som alltsedan föreningens början har betytt mycket för ökad kunskap om vår bygd är hembygdsvandringarna. Medförande kaffekorg har föreningens medlemmar, gående, per cykel eller bil besökt och utforskat de flesta platser inom socknen och fått dem beskrivna av någon som haft kännedom om platsen ifråga.

För en större allmänhet har Västra Tunhems Hembygdsförening gjort sig känd som arrangör av valborgsmässofirandet vid Stensgärdet och midsommarfesten vid Hembygdsgården. Vid dessa två tillfällen når föreningen långt utanför sockengränsen. Närheten till Trollhättan och Vänersborg gör att besökarna ofta kan räknas i tusental.

Valborgsmässofirandet har en lång tradition i vår bygd. Från början var det kyrkokören som stod som arrangör. Första året samlades man utanför mejeriet vid Bryggum. Harald Frisling, Fristorp hade huggit och kört dit ett par hästlass med enebuskar till en valborgsmässoeld. Sångkören stod på mejeritrappan och sjöng. Året efter samlades man vid den plats i Prästängen där Harald året innan huggit enarna, så nu blev det ej fråga om någon transport. Från mitten av 30-talet har platsen för firandet varit vid Stensgärdet mellan Prästgården och Kyrkan. Då kören upplöstes 1971 övertog Hembygdsföreningen ansvaret att föra traditionen vidare. Föreningen har förmånen att få samarbeta med Kyrkan, Kören, Musikskolan och Tunhems Lekare vid detta tillfälle. Redan från föreningens början satade man på ett stort och publikdragande arrangemang på midsommarafton. I de äldsta protokollen nämns ej festen, men i ett protokoll från 1947 talar man om den traditionella midsommarfesten. Prosten Kloov var här, som i så mycket annat inom föreningen, den store ledaren.

Körsång vid Stensgärdet valborgsmässoaftonen 1983. — Foto Göran Sjöstrand.

Tusentals människor från bygden med Trollhättan, Vargön och Vänersborg hörsammar ärligen hembygdsföreningens inbjudan med att välkomna våren på Stensgärdet nära kyrkan. — Foto Erling Svensson.

På Härnum har man samlats den 2 juni 1983 för att gå till platsen för Sjöstorps kvarn — målet för en av föreningens många hembygdsvandringar. — Foto Göran Sjöstrand.

Höst och vår anordnar föreningen poängpromenad med start och mål vid hembygdsgården. — Foto Göran Sjöstrand.

Sigrid Frisling, liksom brodern Harald medlem i föreningen från början, berättar att prosten alltid ville ha många programpunkter. Följande programinslag fanns vanligen med: Sång av Kören, mu-

sik av blåsorkestern Lyran, gymnastikuppvisning av Tunhemsgymnasterna, folkdansuppvisning och tal av en välkänd person. För att klara av dessa stora fester fordrades att många av föreningens

medlemmar ställde upp och hjälpte till. I protokollet från planeringsmötena kan man se att arbetsuppgifterna fördelats på över 30 funktionärer. Sigrid Frisling påminner om att vid den här tiden hade alla gårdar mjölkkor och många måste därför bege sig hem vid mjölkningsdags och behövde de en ersättare på sin post. Detta förklarar den stora funktionärsstaben. Utställningsåret 1949 ersätts midsommarfesten med en fest längre fram på sommaren då föreningen var engagerad med framförandet av krönikerspelet i Trollhättan vid midsommartid. Under en följd av år blir sedan framförandet av ett krönikerspel det publikdragande inslaget i midsommarfesterna.

Vid midsommarfesterna de sista 15 åren har föreningen haft god hjälp av Tunhems Lekarare, som svarat för en stor del av programmet. Målsättningen för dessa fester har varit att ge en enkel familjefest utan alltför pretentiöst program. Uppmaningen "Tag med kaffekorg" har varit med på affischer och i programblad. Ofta har tillströmningen varit så stor att hela området varit fullt av sommarglada människor som njutit av de vackra omgivningarna alltmedan de låtit sig väl

I samverkan med Fritidsnämnden anordnas sedan 1984 guidade turer i bygden med hembygdsgården som mål, där deltagarna som här på bilden möts av kaffeservering samt musikunderhållning. — Foto Göran Sjöstrand.

Gösta Sahlström hanterar här lien med god vana på ängen där vi ser minnesstenen och Jungfrulyckan. — Foto Göran Sjöstrand.

smaka av medhavt kaffe. Programpunkterna är få. Tillsammans kläder och reser man midsommarstången. Därefter vidtar dans och lek. Ett kort tal som utmynnar i en hälsning till sommaren, blir

nästa programpunkt. Lekarna framför sina dansprogram och slutligen samlas man kring stången för att avsluta festen med en stunds allsång.

Den 14 juli 1980 avlider föreningens

ordförande Ingvar Bengtsson efter en tids sjukdom. Styrelsen beslutar att försöka fortsätta verksamheten i den anda son Ingvar initierat. Till ny ordförande väljs Stig Larsson, Vargön. Vid årsmötet 1984 antog föreningen nya stadgar. Förändringen gentemot de gamla är små. Det som föranleder beslutet att ändra stadgarna var ett önskemål om en förkortning av mandattiden för styrelseledamöter till 2 år samt att årsmötet direkt skulle få välja ordförande.

Ändamålsparagrafens anda däremot är lika aktuell i dag som för 50 år sedan, även om förändringarna i vår socken de sista 50 åren varit mycket stora. Hembygd ger trygghet var mottot under hembygdens år 1984. Den bygd som föreningen räknar som sitt verksamhetsområde rymmer så mycket som är värt att slå vakt om, att vårda, beskriva och bevara.

Av de 34 som 1936 startade föreningen finns ännu 4 med, nämligen Sigrid Frisling, Harald Frisling, Hugo Levin och Fritz Jansson.

Föreningen har nu 340 medlemmar.

Harry Persson

Midsommarfirandet har under många år skett i samarbete med Tunhems Lekare som här har uppvisning vid hembygdsgården. — Foto Göran Sjöstrand.

